

ІСТОРІЯ СІЛ ВАСИЛЬКИ, СОЛТИСИ, ДІДОВИЧИ, САПОТОВИЧІ В ЕКОНОМІЧНОМУ РОЗВИТКУ ЖИДИЧИНСЬКОЇ АРХІМАНДРІЇ НА ВОЛИНІ

Сушук Оксана

м. Ківерці Волинська обл.

Майданець Іраїда

с. Жидичин, Луцька мтг, Волинська обл.

Жидичинський Свято-Миколаївський чоловічий монастир – один із найбільших монастирів Волині. Його розвиток є невід’ємною частиною для аналізу економічного і політичного життя в регіоні у різні історичні періоди. Тому є дуже актуальним для дослідників локальної історії отримати розуміння як саме та під якими чинниками зароджувалася і розвивалася економіка Жидичинської архімандрії і чи було це рушійною силою для політичних процесів та перетворень.

Починаючи з XIV сторіччя навколо Жидичина утворювалися численні поселення, які заклали основу економічній незалежності і впливу Жидичинського Свято-Миколаївського чоловічого монастиря у середньовіччі. Спочатку це були островці, що тягнулись над річкою Човницею: Солтиси, Васильки, Дідовичі, Сопотовичі та ін. Із них виросло багато сіл, що склали пізніше багаті володіння Жидичинської архімандрії (окремого церковного округу на чолі з архімандритом). Межі цих маєтків охоплював величезну частину земель. Як пише А. Малевич, у древніх актах села Солтиси, Васильки, Сапотовичі і Дідовичі відомі як “жидичинські острови» [10, с. 13].

Згодом ці землі стали складати основу автономії Жидичинської архімандрії і були подаровані знаттю та Великими Князем Литовським, що підтверджується наступними документами. У 1500 році Князь Семен Юрійович Гольшанський разом із Михайлом Сангушковичем та архімандритом Юсафом підтвердили право Жидичинського монастиря на володіння маєтками Солтиси, Васильки і Буремець [6, с. 1]. У 1502 році на володіння цими селами була видана грамота польського короля Олександра. У 1541 році король Сігізмунд разом із луцьким старостою Федором Андрійовичем Сангушком проглядали судову справу про маєток Солтиси і підтвердили, що разом із рудниками, деревами бортними і копальнями це власність Жидичинського монастиря, то ж потрібно надати старості дані про них [6, с. 2]. Ревізія цих маєтків була здійснена у 1545 році.[6, с. 3]

Слід зазначити, що незважаючи на те, що як правило правовий статус архімадрій був винятковим, що забезпечувало їхню самостійність від місцевої світської влади, проте, після Люблінської унії православні монастирі зазнавали утисків та дискримінації з боку католицької влади Речі Посполитої. Це відбувалося зокрема через поселення сюди польських магнатів та шляхти, які не бажали рахуватися з давніми правами православних монастирів. Щоб не загострювати стосунки на релігійному ґрунті, король почав особисто через різні акти та розпорядження гарантувати збереження їх маєтностей та певної економічної автономії православним монастирям. Так, право захисту цих жидичинських маєтків король Сігізмунд Август у 1570 році надав старості Луцькому Романові Сангушко [6, с. 2]. Тоді ж були визначені межі між маєтками шляхтича Миколая Монвида-Дорогостайського та Жидичинського монастиря: між ґрунтами Сопотовськими через ставище до ґрунту Жидичинського [6, с. 3].

В. Б Атаманенко пише, що інвентар Чернечгородщини 1578 р. відображає не державні фіскальні, а внутрішньогосподарські податкові категорії населення, тому він є не дуже структурований, як поборові реєстри. Інвентар фіксує господарства дворищні (Чернечгородок і Маневичі), що сплачують по 60 або 80 грошів, а також дворища (Ситна Воля і Своз), які платили по 30 грошів та півдворища (Колки, Рудники, Дідовичі, Сопотовичі, Своз, Козин Став, Брюховичі) з грошовим чиншем у 24, 20, 15, 12 грошів. В цьому інвентарі міститься інформація про нерозділені господарства, шість категорій городників, чотири категорії підсусідків, а також вольників та новоосажених, війта, лісника, боярина. Окрім цього, інвентар фіксує розмір дворової землі (засів на початок квітня), величину медової данини, кількість озер та ставків [2, с. 171-176].

Місцева шляхта, незважаючи на тиск з боку польської влади, постійно відстоювала свої права на власність та управління. Це відбувалося різними шляхами, не завжди судовими процесами, а за допомогою двосторонніх домовленостей. А. Блануца наводить дані, що 16 лютого 1595 року, згідно із записом в Луцькій гродській книзі, подружжя Олександри Романівної Сангушко та Януша Заславського передали в заставу Дем'яну Гулевичу за кредит 4 тисячі і 60 злотих свої маєтності Серники з двором, фільварком та висілками, а також села Тростьянка, Княгинин, Сопотовичі, Дідовичі, Руду та Своз [4, с. 129].

Жидичинський монастир теж намагався зберегти свої маєтності, алже це гарантувало їм економічну стабільність. І хоча православна церква засуджує лихварство, проте монастирі опосередковано брали участь у фінансових операціях, надаючи позики чи управляючи капіталами знаті. У 1621 році села Тростьянка, Княгинин, Сопотовичі, Дідовичі, Руду та Своз, які були важливим джерелом прибутків, були передані Жидичинською архімандрією в оренду шляхтичеві Мартину Домбровському. У 1625 році, як посесор (орендар) цих

жидичинських маєтків, згадується Федір Шибінський – очевидно, родич архімандрита жидичинського Никодима (Шибінського).

Така фінансова операція негативно вплинула на економічну стабільність монастиря. Тому із приходом у Жидичин нового архімандрита Іосифа (Макосея-Баковецького) ситуація в управлінні кардинально змінюється. Він відразу ж зайнявся поверненням незаконно закладених попереднім архімандритом монастирських маєтків, серед яких згадується і село Васильки. Закінчивши справи з недобросовісними орендарями, ігумен Іосиф взявся до вирішення давнього суду Жидичинської архимандрії з князем Заславським. Вдалому завершенню судової справи, що тягнулась з 1589 року, сприяли приятельські стосунки з відповідачем – воєводою Київським, князем Олександром Заславським. 14 липня 1628 року [9, с. 533] між ними було досягнуто першої домовленості відносно сіл Солтиси, Васильки, Дідовичі і Сапотовичі. Визнавши, що його дід Роман Сангушко невірнo вчинив, відірвавши ці маєтки від архімандрії, Заславський повертав їх на таких умовах:

1. Села Васильки і Солтиси як монастирська власність, переходять до володінь архімандрії із всіма ґрунтами і підданими на вічні часи;

2. Села Дідовичі і Сапотовичі віддаються монастиреві без підданих, яких князі Заславські обіцяють протягом року перевести в інші села. Якщо за один рік цього не відбудеться, то ці піддані також підпорядковуються архімандрії;

3. Села знаходяться в оренді у пана Мартина Домбровського, то, відповідно, князь Заславський обіцяє «оквитовати» орендаря та від'єднати села від королівського села Своза [9, с. 594].

Після смерті князя Заславського (1629 р.), його спадкоємці – сини Домінік, Константин, Ісидор і сестра Констанца маркграфиня Мишковська не виконували обіцянок. Жидичинський архімандрит Іосиф домігся баніції – позбавлення усіх майнових і юридичних прав щодо них у Люблінському трибуналі.

Між тим, описані маєтки Жидичинського монастиря не давали спокою польській шляхті і вони намагалися при зручному випадку отримати їх у власність. Тому архімадрити мусили знову захищати свої права у судах. Відомо, що у 1629 році, згідно угоди, посесором цих маєтків став шляхтич Поперці. Села тоді передавалися *«з млинами, ставами, на річці Човниці»*. Шляхтичам Заславським, згідно судового рішення, заборонялося вступати у монастирські володіння. Проте Домінік, Григорій та Костянтин Заславські ігнорували розпорядження Луцького гроду, то ж позови проти них подавали наступні архімадрити жидичинські. У 1639 році ініціював судову справу про використання цих земель архімандрит Рафаїл (Корсак), а у 1644 році -архімандрит Нафанаїл (Лозовецький), у 1645 році –

архімандрит Миколай (Лозовецький) – тепер уже проти Владислава, Домініка і Григорія та Януша Заславських. Судові розгляди були довготривалими.

У 1676 році було покладено два трибунальних позови родині Неналтовських за скаргою холмського єпископа, жидичинського архімандрита Якова (Суші) у справі про суперечку за право власності на маєток Дідовичі [17].

У кінці XVII сторіччя Жидичинський монастир знову почав обростати маєтками, повертаючи собі села, втрачені в часи занепаду. У 1740 році до його володінь належали села Жидичин, Боголюби, Небіжка, Нежель, Рокині, Дідовичі, Сапотовичі, Клепачів, Озерце, Омеляники, Підгайці, а також урочища Васильки і Солтиси. У другій половині XVIII ст. жидичинські василіани придбали сільце Жабку, урочища Лип'янка і Грицьківщина та відсудили село Несвіч [8, с. 125].

У 1736 - 1750 рр. за маєтки Дідовичі, Сапотовичі, Васильки та Солтиси. велися судові процеси між Жидичинським монастирем і Луцьким монастирем тринітаріїв [16].

У 1752 році Жидичинський монастир подавав судові позови відносно маєтків Дідовичі та Сапотовичі [12]. У 1756 році посесором Дідович був пан Поперці. Він мав свій тут свій двір. Частина села була у суборенді у пана Бжезінського [11, с. 33]. За села Дідовичі і Сапотовичі проходила судова суперечка між Жидичинським монастирем та луцьким василіанським колегіумом. Вона продовжилася у 1762 році [13].

У 1774 році був даний позов до ассесорського суду венденському чашнику Фомі Зміївському у справі за скаргою жидичинського абата Ігнація (Володзко) і настоятеля Жидичинського монастиря Тодосія (Ростоцького) за спірний маєток – село Васильки [14].

18 вересня 1777 року була видана пленіпотенція генерального адміністратора Жидичинського опатства на ім'я вікарія Антонія Пшисецького та інших для ведення у Луцькому земському суді справи Жидичинського монастиря з Тадеушом і Катериною Ляховськими за розмежування володінь у селах Солтиси і Дідовичі та урочищах Васильки і Сапотовичі [15].

Надалі знову відбувалися суперечки за вказані маєтки. Королівський декрет щодо судового процесу пана Франциска Змієвського з жидичинським абатом Ігнатієм Володзко 1 травня 1778 року стосувалося сіл Солтиси, Васильки, Дідовичі та Сапотовичі [5, с. 1022-1023]. Продовжувався цей конфлікт у 1786 році [14].

Цінність володінь Жидичинської архімадрії полягала не лише у великій кількості орної землі та сінокосів, а й у тому, що монастир розвивав різні ремесла та виробництва. Так, у 1791 року у документах є цікаві факти про рудню у селі Солтиси. Місцевий економ укладає угоду із Франтішеком Костицьким і його сином Петром, які утримували рудні. Вказувалося про нестачу води для видобутку руди. Залізо було потрібне для коваля Козловського. При

цьому є заувага, що руду можна було брати у Звозах або в Ківерцях, але це тягнуло за собою певні збитки, бо за роботу потрібно було більше заплатити. Звісно, мова йшла і про те, що потрібно було б знайти місце, де брати воду, щоб організувати виробничий процес у селі Солтиси [18, с. 23]. У 1792 році коваль Гжегош Козловський уже сам утримував цю рудню, мав земельну ділянку, з якої давав на монастир ячмінь, гречку, овес, горох і сіль, іноді навіть більше, ніж було встановлено відповідною угодою [18, с. 24].

Розуміючи, що більше вигоди можна отримати від орендної плати, Жидичинська архімандрія використовувала і цей напрямок такого «підприємництва». У 1793 році був підписаний контракт з Агибовичем на оренду у селі Дідовичі 2 десятин орної землі, 2 десятин пасовиська та лісу, при цьому посесор отримував можливість заготовляти сіно та мати там свій будинок. Підписано опатом Бенедиктом (Баковецьким) [14, с. 26].

Економіка монастиря базувалася на праці залежного населення (селян, закріплених за монастирськими землями) та чернецтва. Маємо також і статистичні дані по вказаних селах. 1798 рік в «деревне Солтисе» було 7 дворів, 42 (19/23) мешканці, 37 із них належали духовенству, 4 (2/2) були міщанами, один - шляхтичем [3, с. 49].

1798 – у селі Дідовичі проживало у 13 дворах 79 (45/34) мешканців, 70 (39/31) з яких належали духовенству, 4 вільних, 2 шляхтичі, 3 міщан [3, с. 49].

За візитацією 1799 року: у Дідовичах хат 7, проживає 17 чоловіків, 23 жінки. Мають волів пар 8, коней – 4, орної землі – 24 десятин, сінокосної – 40 десятин. У селі є дві корчми [7, с. 164-165]. Це вже свідчить про економічні зрушення, основою яких стала складна система феодальної експлуатації та особливості етнічного розподілу праці в регіоні. Тобто значно зростала монополія шляхти – право пропінатії (монополія на виробництво алкогольних напоїв) та появу в колишніх православних маєтках – іновірців, євреїв, які були орендарями корчми. Як, наприклад, у 1765 році у Дідовичах проживало 9 євреїв [1, с. 65].

Слід зауважити, що села Сопотовичі, Васильки, Солтиси не змогли розвиватися при нових економічних умовах. Поступово вони занепадають. Так, село Сопотовичі зникло ще у XVIII сторіччі. Села Васильки і Солтиси функціонували до середини XX сторіччя. На даний час є лише село Дідовичі, Інші вказані населені пункти уже не позначені на сучасних картах. Назва «Солтиси» залишилося як мікротопонім у селі Конопелька Луцького району Волинської області.

Таким чином, вивчення локальної історії сіл Васильки, Солтиси, Дідовичі та Сопотовичі, які здавна були маєтками Жидичинського Свято-Миколаївського чоловічого монастиря, є важливою складовою для розуміння економічних та політичних процесів на Волині упродовж XVI - XVIII століть. Зміна державного правління та устрою (перехід від Великого князівства Литовського до Речі Посполитої), боротьба православних святинь за свої

права, власність та економічну автономію, зменшення впливу монастирських повноважень і ролі в житті місцевого населення можна простежити на мікрорівнях – завдяки дослідженню маленьких населених пунктів. Це дає змогу визначити чинники, від яких впродовж формувався екомічних, соціальний, суспільний уклад окремого регіону – Волині, що мало вплив на подальший історичний розвиток цього фронтиру – пограниччя Європи та православ'я.

На нашу думку, доцільно було б відновити експедицію «Втрачені села», яка у свій час проводилася за ініціативою Національної Співки краєзнавців України. Нині це особливо актуально, тому що в умовах російсько-української війни є загроза зникнення окремих населених пунктів із сучасної карти України. Нам потрібно зберегти цінну історичну спадщину, щоб вона залишилася у нашій національній пам'яті.

Перелік літератури

1. Архив Юго-Западной России. ч.5 т 2 Переписи еврейского населения в юго-западном крае в 1765-1791 гг. Киев, Типография Г.Т. Корчак-Новицкого, 1890.
2. Атаманенко В. Б. Західне Полісся у свідченнях описово-статистичних джерел третьої чверті XVI ст. *Минуле і сучасне Волині та Полісся. Камінь-Каширський район в історії України та Волині. Матеріали історико-краєзнавчої конференції*. Випуск 69. Луцьк, 2020.
3. Бірюліна О. Село Жидичин і Жидичинський Св.Миколаївський монастир за описово-статистичним джерелом 1798 року. *Історія і сучасність Волині. Жидичин крізь віки. Науковий збірник* . Випуск 3. Луцьк, 2007.
4. Блануца А. Матеріали до реєстру земельних контрактів Волинської шляхти (друга половина XVI ст.). Київ, 2005.
5. Волынские епархиальные ведомости 1902 .№ 36
6. Інститут рукопису Національної бібліотеки України імені В. Вернадського . Ф. 2. Спр. 2298.
7. ЦДІАК. Ф. 2227. Оп. 1. Спр. 508. Книга візитацій Жидичинського монастиря 1799.
8. Крижанівський Е. Церква у соціально-економічному розвитку Правобережної України 17 – першій пол. 19 ст. Київ.1991.
9. Малевич А. Древняя Жидычинская архимандрия. *Волынские епархиальные ведомости*. 1902. № 18 .
10. ЦДІАК. Ф. 2071. Оп. 1. Спр. 57.
11. ЦДІАК. Ф. 2071. Оп. 1. Спр. 58.

12. ЦДІАК. Ф. 2071. Оп. 1. Спр. 212.
13. ЦДІАК. Ф. 2071. Оп. 1. Спр. 216.
14. ЦДІАК. Ф. 2071. Оп. 1. Спр. 217.
15. ЦДІАК. Ф. 2071. Оп. 1. Спр. 220
16. ЦДІАК. Ф. 2071. Оп. 1. Спр. 264.
17. ЦДІАК. Ф. 2071. Оп. 1. Спр. 1.
18. ЦДІАЛ. Ф. 684. Оп.1. Спр. 3254